

Giáo Sư Nguyễn Văn Canh, Khí Chất Đông Phương Từ Chiều Sâu Văn Hóa Việt

Nguyên Việt

Như tiếng chuông ngân muện trên hành lang ký ức của một thế hệ, tin Giáo sư Nguyễn Văn Canh rời cõi tạm lan đi trong cộng đồng người Việt mà không tạo nên sự ồn ào. Nó chỉ để lại cảm giác như một khoảng trống âm thầm vừa mở ra trong đời sống tinh thần của người Việt lưu vong. Những ai từng gặp ông, từng ngồi nghe ông trò chuyện ở hội trường nhỏ của Viện Việt Học, hay chỉ lặng lẽ đứng nơi cuối khán phòng để nhìn một dáng người già nua, trầm tĩnh, chậm rãi ngang qua giữa những hàng ghế cũ, đều hiểu rằng vài nhân cách khi còn hiện diện giữa đời thường, thì thường bị xem như một điều quen thuộc. Chỉ đến lúc bóng dáng ấy khuất đi rồi, chúng ta mới nhận ra một phần khí chất của cả một thời đại cũng vừa lặng lẽ đi theo.

Sự ra đi của Giáo sư Nguyễn Văn Canh không những là mất mát của một học giả hay một giáo sư chính trị học nổi tiếng trong lãnh vực bang giao quốc tế và lịch sử cận đại Việt Nam. Theo nghĩa sâu hơn, đó còn là khoảng lặng của một lớp trí thức Việt Nam gần như đã khuất bóng - một thế hệ được đào luyện trong giai đoạn mà tri thức vẫn còn gắn với đạo lý, đại học vẫn còn mang dáng dấp của một nền văn minh tinh thần và, người trí thức chưa xem sự học là phương tiện để bước lên những nấc thang danh vọng cá nhân. Họ xem tri thức như một trách nhiệm đối với xã hội và lịch sử dân tộc.

Nhìn lại những nhân cách như Giáo sư Nguyễn Văn Canh, chúng ta mới hiểu miền Nam Việt Nam trước 1975 từng sản sinh một lớp trí thức rất đặc biệt. Họ không hoàn toàn giống mô hình "intellectual" phương Tây hiện đại, nhưng cũng không còn là kiểu nho sĩ cổ truyền của quá khứ. Họ đứng ở nơi giao nhau của hai thế giới vừa tiếp nhận tư tưởng hiện đại nhưng vẫn mang trong mình nếp học Đông phương. Hấp thụ tinh thần đại học khai phóng nhưng chưa cắt lìa khỏi đạo lý dân tộc. Vì thế, nơi họ, tri thức không đơn thuần chỉ là kiến thức. Nó gần với một thứ khí tiết tinh thần. Người trí thức được đánh giá không riêng bởi điều mình biết, mà còn bởi điều mình không chịu cúi đầu trước quyền lực.

Thời đại hôm nay không thiếu những người nhân danh dân tộc, nhưng ngày càng hiếm những người đủ chiều sâu văn hóa để chịu đựng nỗi đau của dân tộc ấy. Người ta có thể nói rất nhiều về lịch sử mà không còn cảm được phần im lặng của lịch sử. Có thể sở hữu tri thức đồ sộ nhưng không còn giữ được một khoảng lặng nội tâm để tự vấn lương tri. Có thể nhân danh tự do, dân chủ hay cách mạng nhưng lại đánh mất khả năng đối thoại như những con người. Và cũng vì vậy mà những trí thức như Thầy càng trở nên đặc biệt, tựa như những bóng cây già còn sót lại từ một nền giáo dục từng xem nhân cách quan trọng hơn hào quang cá nhân.

Từ ngày đặt chân đến Hoa Kỳ năm 1975, Giáo sư Nguyễn Văn Canh, nguyên giáo sư và Phụ tá Khoa trưởng tại Đại học Luật khoa Sài Gòn, từng giảng dạy tại Viện Đại Học Vạn Hạnh và Học viện Cảnh Sát Quốc Gia không chọn lui về một đời sống an tĩnh như nhiều trí thức lưu vong khác. Từ Hoover Institution đến các hội nghị tại Paris, Bangkok hay Stalingrad, ông mang theo không những tiếng nói chính trị của một người Việt Nam lưu vong mà còn là thao thức của một dân tộc nhỏ bé chưa muốn đánh mất phẩm giá lịch sử của mình trước những cơn lốc quyền lực toàn cầu.

Nhưng nếu nhìn kỹ toàn bộ trước tác của Giáo sư Nguyễn Văn Canh, chúng ta sẽ thấy ông chưa bao giờ hoàn toàn thuộc về kiểu "nhà hoạt động chính trị" theo nghĩa thông thường. Ông viết nhiều về chính trị nhưng nỗi đau thật sự lại là văn hóa. Ông phân tích cấu trúc quyền lực nhưng điều khiến ông thao thức hơn cả lại là sự suy yếu nội lực tinh thần của người Việt. Ông bàn về ý thức hệ, nhưng điều ông lo ngại nhất không riêng là sự thay đổi thể chế mà là khả năng một dân tộc dần đánh mất ký ức lịch sử, đánh mất chiều sâu đạo lý và cuối cùng không còn nhận ra chính mình giữa cơn xoáy của quyền lực, tuyên truyền và chủ nghĩa tiêu thụ toàn cầu.

Thế hệ của Thầy thuộc về lớp trí thức Việt Nam cuối cùng còn tin rằng tri thức có thể cứu xã hội khỏi sự thô bạo của quyền lực. Thế kỷ XX rồi đi qua như một cơn bão lớn, cuốn đi nhiều thành quách, nhiều ý thức hệ và nhiều huyền thoại chính trị. Nhưng điều bị tổn thương nặng nhất sau cùng có lẽ vẫn là đời sống tinh thần của con người Việt Nam.

Nhìn tổng thể, các tác phẩm của Giáo sư Nguyễn Văn Canh chúng ta không thể chỉ đọc bằng lăng kính chính trị đơn thuần. Nếu nhìn ông như một cây bút chống cộng, người đọc rất dễ hiểu sai chiều sâu tư tưởng của cả một đời viết và cả một thế hệ trí thức mà ông đại diện. Phía sau những khảo luận về chủ nghĩa cộng sản, chiến tranh lạnh hay cấu trúc quyền lực quốc tế, điều hiện diện âm thầm nhưng kiên trì hơn cả lại là nỗi ưu tư về vận mệnh văn hóa Việt Nam.

Người đọc dễ nhìn thấy nơi Giáo sư Nguyễn Văn Canh trước hết là phần chính trị – ý thức hệ. Những khảo luận về chủ nghĩa cộng sản, chiến tranh lạnh, chiến lược quốc tế cộng sản, vấn đề Trung Quốc, dân chủ, nhân quyền hay cấu trúc quyền lực toàn trị cho thấy lập trường của ông rất rõ ràng. Ông chống mô hình cộng sản toàn trị, phê phán cấu trúc độc đảng, lo ngại nguy cơ lệ thuộc Trung Quốc và đề cao vai trò của xã hội dân sự trong tương lai Việt Nam.

Nhưng nếu chỉ giới hạn ở đó để cho rằng Thầy chỉ là một tác giả chống cộng thì e rằng người đọc đã vô tình hời hợt. Bởi ngay cả trong tầng tư tưởng chính trị ấy, ông vẫn khác khá xa với nhiều cây bút chống cộng trong cộng đồng lưu vong hậu 1975. Văn ông hiếm khi mang giọng hằn học hay kích động cảm xúc tập thể. Ông không viết như một diễn giả muốn đẩy đám đông vào cơn phẫn nộ. Ông viết như một người đang cố giải thích vì sao xã hội Việt Nam đi đến tình trạng ấy. Vì sao một dân tộc từng có chiều sâu văn hóa lâu đời lại có thể rơi vào khủng hoảng tinh thần kéo dài qua nhiều thế hệ. Vì vậy, đọc ông, chúng ta thường bắt gặp cảm giác ưu tư nhiều hơn cuồng nộ. Nỗi buồn cho dân tộc nhiều hơn ý muốn trả đũa một chế độ.

Và chính ở đó mới hiện ra phần sâu nhất trong các trước tác của Giáo sư Nguyễn Văn Canh.

Nếu đọc kỹ ***Dân Tộc Tôi, Biên Cương Mới & Tự Do Dân Sự*** hay ***Chủ Quyền Lãnh Thổ & Bàn Trưng Trung Cộng***, chúng ta sẽ thấy ông không thật sự bị ám ảnh bởi chuyện ai thắng ai trong chính trị. Điều ông lo hơn là sau tất cả những biến động của thế kỷ XX, dân tộc Việt Nam còn giữ được gì. Tiếng Việt còn sâu sắc đến đâu. Xã hội còn nền đạo lý nào để tự đứng vững. Người trí thức còn khả năng đối thoại hay không và người Việt còn ý thức mình thuộc về một nền văn minh lâu đời nữa hay không.

Ông hiểu rằng một dân tộc có thể bị tổn thương hai lần nghĩa là một lần tổn thương bằng lãnh thổ, và một lần bằng tâm thức. Mà sự mất mát thứ hai thường âm thầm và nguy hiểm hơn nhiều. Mất nước chưa bao giờ chỉ bắt đầu từ biên giới. Nó thường bắt đầu từ lúc một dân tộc đánh mất ký ức lịch sử, đánh mất khả năng đối thoại, đánh mất nền tảng đạo lý và cuối cùng không còn đủ sức nhận ra mình là ai giữa những cơn xoáy của quyền lực và ý thức hệ. Có lẽ vì vậy mà trong các trước tác của mình Giáo sư Nguyễn Văn Canh luôn quay trở lại với khái niệm “giữ.” Giữ tiếng Việt. Giữ chiều sâu văn hóa. Giữ nền đạo lý xã hội. Giữ khả năng đối thoại của trí thức. Và sâu xa hơn hết là giữ cho người Việt còn cảm được mình thuộc về một dòng văn minh kéo dài nhiều thế kỷ chứ không chỉ là một cộng đồng bị cuốn theo biến động chính trị của thời đại.

Điều đó khiến chúng ta nhận ra nơi ông thấp thoáng bóng dáng của một truyền thống Việt Nam rất lâu dài - truyền thống đặt vận mệnh quốc gia không đơn thuần trên thành quách hay quyền lực mà trên khả năng gìn giữ nhân tính và chiều sâu văn hóa của con người Việt Nam. Dòng chảy ấy đi từ nếp học thời Lý-Trần, qua các lớp sĩ phu thời loạn cho đến những trí thức lưu vong cuối thế kỷ XX vẫn lặng lẽ giữ tiếng mẹ đẻ như giữ phần căn cước cuối cùng của quê hương mình.

Và sau tất cả những tầng suy tư ấy, điều còn lại sâu nhất nơi Giáo sư Nguyễn Văn Canh có lẽ là một khí chất Đông phương rất kín đáo. Nó không hiện ra thành khẩu hiệu hay lập trường. Nó nằm trong giọng văn, trong sự tiết chế và trong thái độ đối thoại của ông trước thời cuộc. Ông không viết như một nhà cách mạng muốn đốt cháy hiện tại bằng cơn giận dữ ý thức hệ. Ông giống một trí thức Việt Nam cũ đang cố giữ lại một khoảng đạo lý cho xã hội giữa thời đại hỗn loạn. Một thời đại bị dẫn dắt bởi tiếng động thường rất khó nhận ra giá trị của những con người sống bằng chiều sâu.

Có lẽ vì còn giữ được tầng sâu tinh thần ấy nên ông luôn giữ được sự ôn hòa trong đối thoại. Ngay cả khi phân tích những vấn đề gai góc nhất như chủ nghĩa cộng sản hay nguy cơ bành trướng của Trung Quốc, ông vẫn tránh rơi vào kiểu kích động vốn rất phổ biến trong nhiều cộng đồng chính trị lưu vong. Điều ấy tưởng nhỏ, nhưng thật ra rất lớn. Bởi những con người như Giáo sư Nguyễn Văn Canh thuộc về lớp trí thức cuối

cùng còn xem đối thoại là biểu hiện của văn minh, xem sự học là hành trình tự rèn luyện nhân cách và còn tin rằng lương tri phải đứng cao hơn quyền lực.

Rồi một ngày, những hàng ghế cũ nơi Viện Việt Học vẫn sẽ còn đó. Những buổi hội luận rồi cũng tiếp tục. Những thế hệ mới sẽ đến và đi giữa những miền nắng gió. Nhưng với những ai từng gặp ông, hình ảnh một vị giáo sư già, giọng nói trầm và chậm, vẫn thao thức về quê hương và chiều sâu văn hóa Việt Nam, có lẽ sẽ còn ở lại rất lâu như một dấu lặng đẹp của một thế hệ trí thức Việt Nam chưa từng thôi ưu tư với vận nước.

Rồi những trang sách ấy cũng sẽ cũ đi. Những hội trường từng vang tiếng ông rồi cũng thay người. Những cuộc tranh luận chính trị của một thời rồi sẽ lùi xa vào ký ức. Nhưng điều còn ở lại lâu hơn tất cả có lẽ không nằm ở các lập luận hay những diễn đàn ông từng đi qua. Nó nằm ở hình ảnh một trí thức Việt Nam suốt đời cố giữ cho dân tộc mình một phần chiều sâu văn hóa và phẩm giá tinh thần giữa thời đại mà mọi giá trị đều rất dễ bị cuốn trôi.

Xin cúi đầu tiễn biệt Giáo sư Nguyễn Văn Canh.

Yuma, AZ 26.05.2026
Nguyễn Việt